

10. Sociální práce mezi dvěma válkami: vliv věd a ideologií (1918 – 1939)

CÍLE KAPITOLY

Budete umět:

- Charakterizovat ekonomický vývoj v Evropě a Spojených státech a jeho sociální důsledky, zejména následky Velké hospodářské krize.
- Pochopit dobové změny v zaměření sociální práce.
- Porozumět organizaci a hlavním směrům sociální práce v ČSR.

Získáte:

- Přehled o nových trendech a metodách v sociální práci v meziválečném období.
- Základní znalosti o rozvoji případové práce a vlivu psychologie a pedagogiky na její metodologii.
- Znalosti o formách veřejné i soukromé sociální péče v Československu

Budete schopni:

- Vyložit vývoj sociální práce ve 20. a 30. letech (na příkladu USA)
- Popsat, jak byla v ČSR zajištěna péče o chudé, nezaměstnané a děti a jak se na ní podílely státní a soukromé instituce.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Tři etapy meziválečného ekonomického a sociálního vývoje, Velká hospodářská krize, John Maynard Keynes, veřejné práce a státní intervencionismus, *New Deal*, americký zákon o sociálním zabezpečení, encyklika *Quadragesimo anno*. Nacistické Německo a nedemokratické státy, omezování sociálních práv, zbrojení, revize versailleského systému. Zvědečtění sociální práce, vliv pedagogiky a psychologie, profesionalizace skupinové práce,

G. Coyle, nový přístup ke komunitní práci. Rozvoj případové práce: V. P. Robinson (psychologizující přístup ke klientovi, supervize v případové práci, péče o děti), F. M. Hollis (psychosociální terapie, dva světy klienta – vnější a vnitřní, psychoanalýza, zvyšování klientova ega), H. H. Perlman (po roce 1945 koncept krátkodobé terapie, „na úkol zaměřený přístup k sociální práci“, motivace klienta k samostatnému řešení problémů)
ČSR: Ministerstvo sociální péče, sociální pojištění, nezaměstnanost, Gentský systém, Okresní péče o mládež, profesionalizace sociální péče.

PRŮVODCEM STUDIEM KAPITOLY

V úvodu je přiblížen meziválečný ekonomický, částečně i sociální vývoj v Evropě a Spojených státech se zdůrazněním průběhu a důsledků Velké hospodářské krize a následné deprese. Poté jsou charakterizovány hlavní trendy v sociální práci (profesionalizace skupinové práce, nové přístupy ke komunitní práci, rozvoj případové práce). Prostřednictvím stručných medailonků významných amerických sociálních pracovníků a teoretiček přiblíženy nové metody a přístupy v případové práci (psychologizující přístup ke klientovi, psychosociální terapie, krátkodobá terapie, tj. „na úkol zaměřený přístup k sociální práci“).

Subkapitoly věnované Československu se zabývají jednak organizací a profesionalizací sociální práce a státní i soukromé sociální péče, jednak působením významných osobností a teoretiků sociální práce a stručně informují i o vzdělávání sociálních pracovníků.

10.1 Hospodářské a sociální poměry v meziválečném období

Meziválečné období lze rozdělit do tří etap. Léta 1918 – 1923 byla obdobím potíží a vyrovnávání se s následky 1. světové války, která přinesla všem bojujícím evropským zemím mimo dosud nevídaných lidských ztrát také obrovské výdaje, jež těžce zasáhly jejich hospodářství. Velká Británie se z věřitele změnila vinou válečných výdajů v dlužníka, což platilo i pro Francii, která opustila své místo mezi hlavními globálními velmocemi. Konsolidace evropských ekonomik probíhala nerovnoměrně, problémy postihly především poražené státy (Německo, Rakousko, Maďarsko), Polsko a sovětské Rusko, v nichž vypukla hyperinflace.¹

¹ STELLNER, F. a kol. *Hospodářské dějiny...*, s. 65-66.

V nejhorší pozici se nacházelo Německo, jehož hospodářství bylo spoutáno restrikcemi plynoucími z Versailleské smlouvy a neschopnost platit závratné válečné reparace ve výši 226 mld. zlatých marek vedla v r. 1923 k okupaci Porýní spojeným francouzsko-belgickým vojskem. Francie, kde velká část průmyslově rozvinutého severu země byla zdevastována válkou a stala se dlužníkem Velké Británie i USA, totiž získala největší podíl z reparací ve výši 132 mld. zlatých marek.²

Z hlediska sociální struktury společnosti válka zvýšila prostupnost dříve striktně oddělených společenských vrstev a výrazně posílila společenské postavení žen zapojených do výroby, které v řadě západoevropských zemí získaly volební právo (1918 Velká Británie, Německo, Rakousko; 1919 Nizozemsko, ale Francie až 1945). Státy začaly ve stále větší míře zasahovat do ekonomických a sociálních záležitostí z obavy před pronikáním idejí Ruské revoluce. V některých zemích se ale poválečný hospodářský chaos přelil v požadavek nastolení vlády pevné ruky, což bylo v r. 1922 naplněno v Itálii nástupem B. Mussoliniho k moci.³

V letech 1924 – 1929, která jsou považována za období stabilizace, řada zemí zažívala větší či menší hospodářský růst. Postupně se snižovala nezaměstnanost, už v polovině 20. let byly hospodářské a politické vztahy mezi evropskými státy mnohem stabilnější, materiální dopady válečného konfliktu byly z velké části odstraněny a hospodářská úroveň států dosáhla nebo předešla předválečný stav. Nastalo období krátkého blahobytu, v němž se podařilo do jisté míry stabilizovat a restartovat i ekonomiku Německa, mj. úpravou splácení reparací.⁴

Období hospodářského růstu a stability bylo ukončeno po krachu na newyorské burze 24. října 1929. V reakci na pokles cen začal masový výprodej, mnoho lidí žádalo o vyplacení vkladů banky, kterým rychle docházela hotovost, takže začaly požadovat rychlé splacení svých úvěrů a hypoték. Ekonomika USA se v posledních měsících r. 1929 hluboce propadla, průmyslová výroba poklesla a podíl Spojených států na světovém obchodu se znatelně snížil. Začala Velká hospodářská krize, která se rychle přelila i do Evropy a jejíž tíživé hospodářské i sociální následky trvaly až do vypuknutí druhé světové války v r. 1939.

Kupř. v roce 1932 jen v Německu vzrostl počet nezaměstnaných na 8,7 milionů lidí, v Evropě pak na 15 milionů. Velmi se rozšířilo zadlužení rolníků a živnostníků, kteří tak prožívali sociální propad. Řada z nich opustila své živnosti a stali se námezdní pracovní silou, pro kterou ale

² PEČENKA, M., LUŇÁK, P. a kol. *Encyklopedie moderní historie*. Praha: Libri, 1999, s. 413. - STELLNER, F. a kol. *Hospodářské dějiny...*, s. 66.

³ STELLNER, F. a kol. *Hospodářské dějiny...*, s. 67-68.

⁴ STELLNER, F. a kol. *Hospodářské dějiny...*, s. 66.

chyběla práce. Sociální důsledky krize se nepodařilo odstranit ani v letech 1934 – 1935, kdy nastalo mírné hospodářské oživení.⁵

Počátkem 30. let tak vzniklo výbušné společenské prostředí umožňující rychlý vzestup politického extremismu a strany slibující jednoduchá řešení získaly velkou popularitu. Obzvláště zřetelný byl tento trend v Německu, kde spolu o moc soupeřila krajní pravice (nacisté) s krajní levicí (komunisté). V r. 1933 se nakonec podařilo nacistům v zemi uchopit moc a zahájením zbrojních programů propojených s rozvojem automobilového, leteckého a těžkého průmyslu, obnovou armády a výstavbou dálniční sítě srazit nezaměstnanost na minimum. To bylo spojeno s omezováním sociálních práv, zavedením všeobecné branné povinnosti a pracovní povinnosti mládeže, posilováním stranického aparátu a policejních složek, snahami o revizi versailleského systému atd.⁶ Těžce byly krizí postiženy i Velká Británie a Francie, jejichž postavení garantů versailleského systému upadalo, což nahrávalo revizionistickým zemím, odhodlaným jej změnit. Důsledky krize byly zažehnány až ve 2. polovině 30. let, kdy průmyslovou výrobu nastartovalo nové zbrojení a tvorba surovinových zásob, což téměř všude stimulovalo ekonomický život.⁷

V důsledku světové hospodářské krize a pod vlivem ekonomické teorie Johna Maynarda Keynesa (1883-1946), se začaly státy obracet k politice státního intervencionismu do ekonomiky, což mělo napomoci její obnově. Vznikly tak soustavy řízeného hospodářství, které se snažily omezit nezaměstnanost a rozšířit poptávku státní investiční činností.⁸ Státní intervencionismus sílil i v oblasti sociální péče a zabezpečení. Typickým příkladem státní sociální politiky byl Nový úděl (*New Deal*) vyhlášený v roce 1933 v USA. Řešení otázek nezaměstnanosti, sociálních dávek atd. garantovala federální vláda a v roce 1935 byl přijat federální zákon o sociálním zabezpečení, zahrnující sociální pojištění placené jednotlivci, veřejnou podporu z rozpočtu federace, státu i místních daní a zdravotní a sociální služby.⁹

Na politické i ekonomické změny v globálním měřítku (světová hospodářská krize, nástup totalitních režimů atd.) reagovala v květnu 1931 další sociální encyklika *Quadragesimo anno*

⁵ PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny...*, s. 248.

⁶ STELLNER, F. a kol. *Hospodářské dějiny...*, s. 75-76.

⁷ V letech 1934 až 1938 se výdaje na zbrojení zvýšily např. v Británii o 250 %, v Německu o 470 %, ve Francii o 41 %. PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny...*, s. 250. – STELLNER, F. a kol. *Hospodářské dějiny...*, s. 78.

⁸ FALTUS, J., PRŮCHA, V. *Všeobecné hospodářské dějiny 19. a 20. století*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2004, s. 43-44.

⁹ KOTOUS, J., MUNKOVÁ, G., PEŘINA, P. *Úvod do sociální ...*, s. 26 – MATOUŠEK, J., ŠUSTOVÁ, J. *Vývoj sociální ...*, s. 102-103.

(Čtyřicátým rokem) vydaná papežem Piem XI. (1857-1939), která zhodnotila uplynulá čtyři desetiletí. Potvrdila, že encyklika *Rerum novarum* zůstává základem katolické sociální nauky i politiky, zdůraznila trvalé hodnoty a historický rozměr sociální nauky církve, ostře kritizovala třídní boj i nadměrnou proletarizaci, jíž měl čelit korporativismus (nepochybně pod vlivem vývoje korporativního fašistického státu v Itálii), a požadovala nastolení sociální spravedlnosti a třídního smíru.¹⁰

10.2 Rozvoj sociálních věd a zvědečtění sociální práce

V meziválečném období se formují základy vědecké metodologie profesionální sociální práce, v níž postupně sílí vliv pedagogiky a psychologie. Dále se vyvíjí případová práce, ve které se prosazuje psychologizující a psychosociální přístup, objevuje se koncept krátkodobé terapie. V době světové hospodářské krize roste význam skupinové práce i snaha formulovat ji jako profesní přístup. Ve 30. letech se o to pokoušeli skupinovní pracovníci přicházející z různých oborů, což vedlo k rozporům při definování metod skupinové práce a jejího profesionálního vymezení. Největší zásluhy o profesionalizaci této metody měla Grace Coyle (1862 – 1962), americká aktivistka YWCA, která už v roce 1923 vedla první kurs skupinové pedagogiky na univerzitě v Clevelandu a ve své disertaci „Sociální proces v organizovaných skupinách“ (*Social Process in Organized Groups*) z roku 1930 popsala standardní práci s touto novou metodou. V dalším desetiletí se skupinová práce rozšířila v různých léčebných i poradenských zařízeních, veřejně prospěšných organizacích i školách, snahy změnit společnost prostřednictvím skupin však vystřídal důraz na práci s jednotlivcem ve skupině.

Ve 30. letech se v západní společnosti objevuje i nový přístup k sociální práci s obcí, komunitou či územním celkem, tzv. komunitní práce. Důraz je při ní kladen na statistické informace o obyvatelích obce, orientaci v programech politických stran a spolků, znalost formálních i neformálních sítí i příslušné lokality a budování opěrné sociální sítě.¹¹

¹⁰ Pius XI. mj. uzavřel 11. února 1929 s Itálií lateránské smlouvy umožňující vznik Vatikánského státu. Tamtéž, s. 45.

¹¹ KODYMOVA, P. *Historie české sociální práce...*, s. 69-71. – WENDT, W. R. *Geschichte der Sozialen...*, s. 251-252.

10.3 Významné osobnosti sociální práce v meziválečném období

Na metody M. E. Richmond navázala Virginia P. Robinson (1883 – 1977), ve své disertaci „Mění se psychologie v případové sociální práci“ (*A Changing Psychology in Social Case Work*), publikované v roce 1931, se však zabývala uplatněním psychologie v případové práci. Prosazovala psychologizující přístup ke klientovi, na něhož se i v sociální práci začíná pohlížet jako na individuální psychologickou jednotku a příčiny jeho sociálních problémů se hledají v jeho vlastní životní zkušenosti, což odsouvá sociologické postupy v případové práci do pozadí. V další knize „Supervize v sociální případové práci: problém v profesním vzdělávání“ (*Supervision in Social Casework: A Problem in Professional Education*) vyzdvihla podceňovanou úlohu supervize v řešení případů sociální práce a ustavila oblasti výuky v tomto oboru. Zajímala se o mnoho oblastí praxe, zabývala se i historickým vývojem sociální práce v USA, který rozdělila do čtyř etap. Nejvíce se však zaměřovala na péči o děti a terapeutickou péči v rámci adopce, což jen potvrzovalo sílící vliv psychologie a pedagogiky v sociální práci.¹²

Ve Spojených státech působila i Florence May Hollis (1907 – 1987), která začala věnovat sociální práci již během studia sociologie a psychologie. Své zkušenosti a výsledky případové práce shrnula v roce 1937 v knize „Sociální případová práce v praxi: Šest případových studií“ (*Social Casework in Practise: Six Case Studies*), těžiště jejích aktivit je však v poválečném období. V roce 1947 dokončila disertační práci na téma „Ženy v manželských konfliktech“ a v roce 1964- publikovala uznávanou knihu „Případová práce: psychosociální terapie“ (*Casework: A Psychosocial Therapy*). Psychosociální přístup je založen nejen na diagnóze, ale také na větším porozumění klientovi, u něhož rozlišuje dva světy – vnější a vnitřní. Případ nelze vykládat pouze na základě sociálních vztahů, základní metodou pro porozumění klientovi je psychoanalýza. Sociální pracovník studuje, diagnostikuje a terapeuticky ovlivňuje klienta v dané situaci, přičemž terapie je zaměřena na růst jeho ega. Tento přístup k sociální práci byl velmi často kritizován, nicméně pro určité typy pacientů byl přínosným

Helen Harris Perlman (1906 – 2004) po studiu angličtiny na universitě v Minnesotě a sociální práce na Newyorské škole sociální práce pracovala řadu let v sociálních službách, věnovala se práci s rodinou, vedla dětskou kliniku i psychiatrickou léčebnu a od roku 1945 až do odchodu

¹² WENDT, W.R. *Geschichte der Sozialen...*, s.252-253. – MATOUŠEK, J., ŠUSTOVÁ, J. *Vývoj sociální ...*, s. 103. – LEVICKÁ, J. *Náčrt dejín ...*, s. 67-68.

do důchodu působila na Škole správy a sociálních služeb Chicagské univerzity. Publikovala osm odborných knih a přes 75 odborných článků, psala také krásnou literaturu. Její nejvýznamnější práce „Případová práce: Proces řešení problému“ (*Casework: A Problem Solving Proces*) z roku 1957 prezentuje koncept krátkodobé terapie, který znamenal odklon od dlouhodobé terapie založené na psychoanalytickém přístupu a je dnes běžný v sociální práci. Jednalo se o dobře propracovaný teoretický systém specifických postupů nazvaný „na problém zaměřenou metodou sociální práce“, z něhož se vyvinul „na úkol zaměřený přístup k sociální práci“. Jednalo se o krátkodobý, maximálně tři měsíce trvající proces výměny transakcí mezi sociálním pracovníkem a klientem, zaměřený na konkrétní dosažitelné cíle, které si klient zvolil. Časové omezení terapie mělo klienta více motivovat k řešení problémů, které probíhalo mimo bezprostřední kontakt mezi sociálním pracovníkem a klientem (osm až dvanáct sezení) formou tzv. „domácích úkolů“. Na úkol zaměřený přístup se zaměřuje na klasifikaci problémů, kterými klient trpí, přičemž se pracuje s osmi problémovými okruhy a celý proces se odehrává v pěti fázích.¹³

10.4 Organizace sociální péče v Československu

ČSR se i přes počáteční problémy dokázala rychle vypořádat s následky 1. světové války a díky reformám A. Rašina zažívala ve 20. letech hospodářský vzestup, který byl utlumen na počátku 30. let nástupem hospodářské krize, která zásadně oslabil hospodářství a republika se s jejími následky potýkala až do 2. poloviny 30. let.

Československo bylo zemí s průmyslově agrární strukturou, přičemž poměr mezi průmyslovým a zemědělským obyvatelstvem byl v českých zemích 40:30. Hlavní složkou společnosti se stalo dělnictvo, které žilo ve velkých průmyslových centrech. Po hospodářské konjunktuře a uklidnění poměrů ve 20. letech, nastaly zásadní problémy ve 30. letech, kdy rychle vzrostlo množství nezaměstnaných.

Sociální politika:

Období let 1918 až 1938 lze z hlediska sociální politiky rozdělit do čtyř období:

¹³ KRAKEŠOVÁ, M. H. H. Perlmanová. In: *Výchovná sociální terapie I*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČSR, 1973, s. 41-42. – *Helen Harris Perlman*. [online] (citováno 1.8. 2012). Dostupné na: <http://www.naswfoundation.org/pioneers/p/perlman.html>.

1) 1918 až 1920: prvořadým úkolem byla stabilizace státu a vypořádání se sociálními i ekonomickými důsledky války. Charakteristický byl i rozvoj nouzových opatření, jež měla vést ke zmírnění poválečné radikalizace společnosti, bylo přijato penzijní pojištění.

2) 1921 – 1925: etapa konsolidace, kdy byly přijaty další sociální reformy, jako úrazové pojištění, nemocenské pojištění, pojištění pro případ, invalidity, nemoci a stáří

3) 1926 – 1930: vláda pravicových stran se nesla hlavně ve znamení snah o redukci zatížení mzdy povinnými sociálními odvody

4) 1931 – 1938: dominovaly důsledky Velké hospodářské krize. Snaha státu zasahovat do sféry regulace pracovního poměru¹⁴

Sociální práce byla na začátku existence ČSR rozdělena na veřejnou (vykonávána veřejnoprávními státními, zemskými, nebo obecními úřady), soukromou (vykonávána soukromými subjekty jako doplněk veřejnoprávní) a církevní.

Dále byla sociální péče dělena na péči o děti, mládež a dorost a o dospělé. Soc. péče pro dospělé zahrnovala péči ochrannou (živnostenské zákony, sociální pojištění, léčebná péče) a podpůrnou (chudinství, péče o nemocné a staré lidi).¹⁵

Veřejná sociální péče byla členěna následovně:

Centrálním orgánem sociální správy bylo Ministerstvo sociální péče. K tomu ale při realizaci sociální péče připadalo i min. vnitra, zdravotnictví, spravedlnosti aj.

Země: nositelem byly zemské úřady, pečovaly o chudé ve veřejných porodnicích, zakládaly ústavy pro choromyslné.

Okresy: nositelem byly okresní úřady, zřizovaly stravovny, financovaly činnost okresních nemocnic, chorobinců.

Obce: nositelem byly obecní úřady, základny poskytování sociální péče stále vycházela z domovského práva, což v praxi znamenalo, že poskytnutí základní obživy i pomoc chudým a nemocným byla vázána na domovské právo.

Sociální aktivity státu zahrnovaly následující oblasti:

Řízená distribuce potravin s nízkými cenami: především v poválečném období se tím mělo zabránit vzniku hladomoru.

Péče o válečné poškozence: stát vyplácel důchody, platil léčbu, zřizoval výtěžná družstva, opatroval domov a živnost a umisťoval těžce postižené do útulků.

¹⁴ RÁKOSNÍK, J., TOMEŠ, I. a kol. *Sociální stát v Československu...*, s. 82-83.

¹⁵ KODYMOVÁ, P. *Historie české sociální práce...*, s. 21.

Ochrana žen, dětí a mladistvých: musela být určena hranice pro zaměstnávání dětí, ochrana těhotných žen v zaměstnání.

Detailnější pozornost si zasluhuje péče o nezaměstnané, veřejná chudinská péče a péče o mládež. Nositelem veřejné sociální péče v okresech byly samosprávné korporace (obce a okresy), které byly garantem chudinské péče; okresní soudy vykonávající poručenskou péči nad mládeží; okresní nemocnice s povinností plnit zákonná ustanovení sociálního pojištění.¹⁶ Základem péče o nezaměstnané byl tzv. Gentský systém, přijatý v r. 1921, v jehož rámci se vyplácely podpory v nezaměstnanosti. Povinnost výplaty dávky byla přenesena na odborové organizace. V praxi tento systém fungoval tak, že se dělníci mohli dobrovolně pojistit u svých odborových organizací, přičemž nárok na podporu měli pouze odborově organizovaní dělníci, kteří měli nemocenské pojištění.¹⁷ Podpora byla v případě nezaměstnanosti vyplácena 13, od r. 1930 pak 26 týdnů v roce,¹⁸ systém se však dostal po nástupu hospodářské krize do problémů a v r. 1933 byla v důsledku velkého množství nezaměstnaných maximální výše podpory snížena.

Veřejná chudinská péče ukládala obcím, okresům, zemím nebo státu povinnost pečovat o chudé. Za chudého byl dle domovského zákoníku považován ten, kdo byl nezpůsobilý se uživit prací a neměl zákonný nárok na obživu. O poskytnutí péče rozhodovaly obce. Péče měla podobu finančního zaopatření a ústavní péče, kam patřily chudobince, starobince, nalezince a noclehárny pro lidi bez domova. Veřejnou formu ústavní péče doplňovala soukromá.

Kvalita péče závisela na finančních možnostech obce. Tam, kde péče byla nad možnosti obce, vstupovaly do řešení problému okresy a země. Zaměření na řešení problému bylo postupně nahrazeno přístupem preventivním, předcházejícím vzniku problému.

Do péče o mládež veřejná péče zasahovala tehdy, když rodiče nebo poručníci byli bez prostředků nebo neplnili své povinnosti. Administrativně se dělila na péči o zdravé a o postižené děti. Zdravé děti byly pod dozorem oddělení Okresní péče o mládež svěřeny pěstounům nebo do ústavů a podílely se na ni i soukromé instituce. O mentálně a tělesně postižené děti pečovala samospráva, duševně nemocné děti byly odkázány na pomoc soukromých spolků, nucená výchova tzv. mravně narušených dětí byla v režii státu.¹⁹

¹⁶ KODYMOVÁ, P. *Historie české sociální práce...*, s. 24.

¹⁷ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého...*, s. 409.

¹⁸ POKORNÝ, J. *Pracovat a nebát se!*..., s. 12.

¹⁹ KODYMOVÁ, P. *Historie české sociální práce ...*, s. 26.

Významným nástrojem péče byla oddělení okresní péče o mládež, která měla spolkový charakter a byla financována hlavně z dobrovolných příspěvků. Koordinovala činnost poraden pro matky s dětmi, učňovských domovů a různých útulků, prováděla pomocné stravovací a ošacovací akce, zotavovací akce pro děti apod.²⁰

Soukromá sociální péče se dělila o sociální činnost s veřejnou péčí a podstatným dílem zasahovala do péče o děti, sociálně-zdravotního poradenství, rekreační péče, hygienické a zdravotní péče, do boje proti patologickým jevům (alkoholismus, prostituce aj.), do péče o matky a děti. Jelikož dobrovolné spolky nebyly financovány z veřejných prostředků, pořádaly na podporu své činnosti sbírky a podobné aktivity. Významná byla spolupráce soukromých a státních aktérů sociální péče, např. v případě Masarykovy ligy proti tuberkulóze (1919), Československého červeného kříže (1919) aj.²¹

10.5 Významné osobnosti sociální práce v meziválečném Československu

Mezi těmi, kdo se zasloužili o rozvoj sociální práce, je třeba na prvním místě jmenovat Alici Masarykovou (1879 – 1966), dceru T. G. Masaryka. Vystudovala historii a filozofii (1913 PhDr.), pokračovala ve studiu sociální politiky na stážích v Berlíně, Lipsku a Chicagu, po návratu do Rakouska-Uherska působila jako středoškolská profesorka a podílela se na organizaci sociálně politických a sociologických přednášek v rámci sociologické sekce svazu českého studentstva. Po vzniku Československa byl její přínos především v organizační činnosti, jako místopředsedkyně abstinenční ligy se zabývala problémy alkoholismu, v roce 1919 založila Československý červený kříž a 20 let byla jeho předsedkyní, byla také předsedkyní Mezinárodní konference sociální práce a v roce 1928 předsedala české sekci II. mezinárodní konference sociální práce v Paříži, kde byl uspořádán přípravný Československý sjezd sociální a zdravotní práce, zasloužila se o vznik českých odnoží YMCA a YWCA aj. Usilovala o profesionalizaci sociální práce, spolu s Annou Borkovcovou se zasloužila o vznik jednoroční Ženské vyšší školy pro sociální péči při dívčím lyceu v Praze 7, později přejmenovanou na Vyšší školu sociální péče v Praze, od roku 1920 spravovala Českou

²⁰ KODYMOVÁ, P. *Historie české sociální práce ...*, s. 33.

²¹ Tamtéž.

ošetřovatelskou školu, s níž byla až do svého odchodu do emigrace v USA v roce 1948 úzce spjata.²²

Naší nejvýznamnější teoretičkou sociální práce byla Marie Krakešová (1898 – 1979), představitelka tzv. psychologicko-výchovné sociální terapie. Své teoretické i praktické znalosti využila v pracích Sociální případ (spolu s K. Krakešem) a zejména Psychogenese sociálních případů, kde představila novou původní teoretickou koncepci založenou na spojení psychologicky a sociologicky orientovaných přístupů (vnější společenské prostředí i vnitřního psychické založení klienta). Sociální případ vzniká, jakmile „člověk nestačí svými silami a schopnostmi překonat překážky, jež se v jeho životě vyskytly“ (nejen člověk v hmotné nouzi, ale kdokoli, kdo není schopen žít v aktuálním společenském prostředí plným a vyrovnaným životem). Rozlišuje překážky vnitřní a vnější, na vnější nemá klient vliv (nemoc, invalidita, stáří, smrt někoho blízkého, nezaviněná nezaměstnanost apod.), vnitřní vyplývají z jeho osobnosti. Mezi klienty rozlišovala typ sociálně oslabený a typ sociálně vykojený, podle životní šablony typ utlačený a typ neukázněný. Podstata sociální práce spočívala v přetvoření sociálních klientů v lidi, žijící opět plným životem. K tomu bylo třeba přivést klienta ke správnému poznání překážek a povzbudit ho, aby tyto překážky překonával vlastním přičiněním. Sociální pracovník hledá příčiny deviantního vývoje klienta pomocí tzv. psychogenetického rozboru, poté volí nejvhodnější postupy sociálně - psychologického působení. Sociální práci člení na konkrétní technickou pomoc (vnější pomoc), tj. zásahy, které jsou nutné k vyřešení akutních vnějších stránek sociálního případu. Vnější pomoc je dostačující k vyřešení problémů klientů sociálně oslabených, výchovná sociální péče (vnitřní pomoc), tj. snaha o vnitřní převýchovu sociálního případu u klientů vykojených. Sociální pracovník tak v pojetí M. Krakešové připomíná spíše vychovatele a učitele než terapeuta v psychoanalytickém slova smyslu.²³

Významnou roli v rozvoji teoretické základny sociální práce sehrál i Inocenc Arnošt Bláha (1879 – 1960), profesor sociologie na Masarykově univerzitě v Brně, který založil první sociologický časopis „Sociologická revue“. Teoretickým základem sociální práce je podle něj sociologické chápání společenského procesu, které vyžaduje znalost sociologie města, teorie

²² KODYMOVÁ, P. *Historie české sociální práce...*, s. 46-47. – Táž, *Sociální práce...*, s. 124. – Alice Masaryková. In: TOMEŠ, J. a kol. *Český biografický slovník XX. století. II. díl*. Praha – Litomyšl: Paseka – Petr Meissner, 1999, s. 348–349. – CHURÁN, M. a kol. *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století. I. díl (A – M)*. Praha: Nakladatelství Libri, 1998, s. 439. – *Alice Masaryková*. [online] (citováno 7.9.2020) Dostupné na: https://cs.wikipedia.org/wiki/Alice_Masarykov%C3%A1.

²³ KODYMOVÁ, P. *Historie české sociální práce...*, s. 58-59, 82-86.

mravnosti, sociologie rodiny a sociologie sociálních typů včetně souvislostí, sociologické minimum pro sociální pracovníky představuje obecná sociologie, zejména soc. patologie, tzv. znalost života společnosti v souvislostech, znalost sociálních jevů vycházející ze sociologického výzkumu a interakcí mezi jedincem a prostředím. Pro sociální práci nestačí pozorování, je třeba měnit sociálně-psychologickou povahu sociálně potřebných.²⁴

Všechny významné osobnosti sociální práce se v tomto období podílely na rozvoji profesního školství s cílem zvýšit kvalifikaci sociálních pracovníků. Sociální práci bylo možné v ČSR zpočátku studovat na vyšší odborné škole v Praze (viz výše), která zanikla po otevření Masarykovy státní školy zdravotní a sociální péče v roce 1936. Vznikaly i další školy, např. v roce 1926 Dvojočná škola pro sociálne zdravotné pracovníčky v Turčianském Sv. Martině, později i další škola v Bratislavě, podle nichž byla zřízena Brněnská sociální škola, která se stala vzorem obdobným středním školám, jejichž absolventky působily hlavně v poradnách pro matky s dětmi.²⁵

SHRNUTÍ KAPITOLY

Ekonomický a sociální vývoj, v němž vleklou poválečnou krizi (1918 – 1923) vystřídalo jen relativně krátké období stability (1924 – 1928), po kterém následovala Velká hospodářská krize a dlouhodobá ekonomická deprese, vedl ve 30. letech zvýšení státního intervencionismu a řízení ekonomiky, což se projevilo i v sociální oblasti. Demokratické státy hledaly v keynesiánském duchu východisko v regulaci pracovních i mzdových podmínek v průmyslu a zemědělství, masivních investicích do veřejných prací podporujících rozvoj ekonomiky i sociálních reformách a ochraně dělnictva podle vzoru USA (*New Deal*, federální zákon o sociálním zabezpečení). Autokratické a totalitní režimy šly cestou omezování zaměstnaneckých práv, posílení moci zaměstnavatelů a monopolů, odstranění nezaměstnanosti a militarizaci ekonomiky spojené s expanzivní politikou a zbrojením, což bylo patrné především v nacistickém Německu; specifickou podobu měly represe „společensky

²⁴ Tamtéž, s. 59-60.

²⁵ Tamtéž, s. 41-56.

škodlivých osob“ v Sovětském svazu. Počátkem 30. let na vzniklou situaci reagovala i encyklika *Quadragesimo anno*, určující sociální politiku katolické církve ve 30. letech.

Společenské proměny se odrazily ve vývoji sociální péče a sociální práce v západním světě. Po celé období se rozvíjí případová práce, v níž od přelomu 20. a 30. let roste vliv pedagogiky a psychologie a prosazují se snahy o zvědečtění. Postupně se to projevilo v psychologizujícím přístupu ke klientovi, posílení postavení supervize a výuky u V. P. Robinson, činnosti F. M. Hollis vycházející z psychoanalýzy, na níž později založila svou kontraverzní dlouhodobou psychosociální terapii, i působení H. H. Perlman, která přichází s konceptem krátkodobé, na úkol zaměřené metody, který publikovala v 50. letech. V době světové hospodářské krize roste význam skupinové práce i snaha formulovat ji jako profesní přístup, o což se zasloužila G. Coyle, objevuje se i nový přístup k tzv. komunitní práci.

Veřejnou sociální péči v Československu řídilo Ministerstvo sociální péče a byla realizována zeměmi, okresy i obcemi. Dětila se na péči o dospělé a o děti a mládež. Hlavními oblastmi sociální péče o dospělé byla chudinská podpora a péče o nezaměstnané, organizovaná dle tzv. Gentského systému, na němž se významně podílely i odborové organizace. Významným nástrojem péče o děti byly pobočky Okresní péče o mládež. Veřejnou péči doplňovala péče soukromá, která s ní často spolupracovala, jako např. v případě Masarykovy ligy proti tuberkulóze.

Při organizaci sociální a sociálně zdravotní péče i vzniku prvních specializovaných škol pro sociální pracovníky hrála významnou roli Alice Masaryková. Naší nejvýznamnější teoretičkou sociální práce byla Marie Krakešová, autorka tzv. psychologicko-výchovné sociální terapie, rozvíjející psychologické a pedagogické aspekty případové práce, která byla jedinou teoretickou koncepcí vzniklou v českém prostředí. Významnou roli při zvědečtění sociální práce sehrál Inocenc Arnošt Bláha, jenž za její teoretický základ považoval sociologické chápání společenského procesu, opírající se o široké spektrum znalostí i empirické výzkumy sociálních procesů. Všechny tyto osobnosti i řada dalších se podílely na rozvoji profesního školství s cílem zvýšit kvalifikaci sociálních pracovníků.

KONTROLNÍ OTÁZKY

- 1) Porovnejte průběh a důsledky Velké hospodářské krize v USA a v Evropě.
- 2) Vyložte pojmy: státní intervencionismus, *New Deal*, psychosociální přístup, psychoanalýza, ego.
- 3) Které hlavní zásady encykliky *Quadragesimo anno* znáte?
- 4) Kdo to byla Grace Coyle?
- 5) Porovnejte přístupy M. E. Richmond a V. P. Robinson k případové práci.
- 6) Uveďte pět příkladů vlivu pedagogiky a psychologie v teorii a metodologii sociální práce.
- 7) Přiřadte k následujícím pracím jména autorů: *A Changing Psychology in Social Case Work*, *Social Casework in Practise: Six Case Studies*, *What Is Social Case Work*, *Casework: A Psychosocial Therapy*, *Casework: A problem Solving Proces*.
- 8) Proč byl psychosociální přístup v sociální práci považován za kontroverzní?
- 9) Vyložte systém péče o nezaměstnané v Československu v meziválečném období.
- 10) Jak se vyvíjelo sociální pojištění v Československu?